

קדושת ירושלים

דברי מחשבה על שחרור ירושלים

אחרי אלפים שנה של שיעבוד ועינוי נשתחררה ירושלים עיר הקודש מעול זרים. גדולי ישראל בכל הדורות לא יכלו לעמוד בצער הגלות, ושימו את פעמיהם לירושלים עיר הקודש. הרמב"ן כשהגיע לשערי ירושלים שפך לבו בתפילה שהוא חיבר, תפילה על חורבות ירושלים. החרוזים הראשונים מתחילים בנוסח זה: עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, בית אלקים ושער השמים, ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, עם אותה שבעליה, ששם עלו שבטים שבטי י-ה, ששם אבן שתיה שממנה השתת העולם וממנו השתרגו תבל וגבולה, ששם הר המוריה שממנו תצא תורה ותושיה, ההר חמד אלקים לשבטו וכנה בו בית מנוחתו וכו' ע"כ. בחלק הראשון של תפלתו מביע הרמב"ן את רגשותיו העמוקים על גדולת ירושלים ותפארתה, על ירושלים של מטה ושל מעלה, בחלק השני שופך לבו על גודל החורבן של ירושלים והמקדש, ובחלק השלישי הוא מביע אמונה עזה בעתידם של ירושלים ועם ישראל, שעוד תזכה האומה לראות את ההיכל בבנינו וערי יהודה בתיקונן. ענק הרוח הרמב"ן לא היה לו שום ספק בתקומתה הנצחית של ירושלים ובתקומת האומה, וכמפורש בברכות נ"ח: הנצח זו ירושלים, וההוד זה בית המקדש.

החוקר האלקי הגאון האמיתי מרן רבי אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל באגרות ראי"ה חלק א' סי' ל"ט מצטט דברי הזוהר פרשת חיי שרה דף קכ"ח ע"ב: תא חזי ירושלים כל ארעא דישראל אתכפל תחותה ואיהי קיימא לעילא ותתא, כגוונא דא ירושלים לעילא ירושלים לתתא וכו' ובגין כך כפלתא איהו דביה שריא וכו' ובגין כך שדה המכפלה וכו'. ומבאר הדברים: כי דוקא ירושלים כוללת כל ארץ ישראל, ולא עיר אחרת, ובכלל ירושלים נכללת גם כן קדושת חברון, ואפילו מערת המכפלה שזהו עיקר מעלת קדושת חברון כלולה גם כן בירושלים, ומקור קדושת חברון כלולה גם כן בירושלים, והיא מצד ירושלים. והוסיף הגאון ר' בצלאל אשכנזי בתשובותיו סי' ט"ו: ואם אין ירושלים אין חברון עכ"ל. ובחתם סופר יור"ד סי' רל"ג העיר עליו שלא הבין איך תלה ישיבת חברון בירושלים, אבל נראה שרמז לדברי הזוהר. ופשוט דמצות בנינה קודם וגדול משאר ערי הקודש, ויש ראייה לדבר מגמ' ברכות דף ו': הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות, ואם משמחו מה שכרו, כאלו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים, ולא סתם חורבות ארץ ישראל, אף על גב דפשטא דקרא שהביא הגמ' סמך לזה "כי אשיב את שבות הארץ" כתוב סתם על כל ארץ ישראל, אלא ודאי דבגין חורבות ירושלים גדול

משאר ערי ארץ ישראל, וע"כ נקט הגדול וכו', ואין צריך להאריך כלל בחשיבות ירושלים עיר הקודש, שהכתוב מעיד עליה "העיר אשר בחרתי" (מלכים א' י"א ל"ב ל"ו), עד כאן דבריו הנפלאים בזה.

בברכת המזון אם צריכים לומר בונה ברחמיו ירושלים

בברכת רחם נא ה' אלקינו וכו' יש חותמים בונה ירושלים, ויש חותמים בונה ברחמיו ירושלים. המרדכי כתב בשם הר"מ לומר בונה ברחמיו, ועיין בשו"ע א"ח סי' קפ"ח סעי' ד' דהרמ"א פוסק כהמרדכי דצריך לומר ברחמיו עיי"ש. הכל בו והארחות חיים כתבו: דאין לומר בונה ברחמיו ירושלים, לפי שלא תבנה אלא במשפט, וכמ"ש בישעיה א' ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, אלא שהמרדכי בשם מהר"ם כתב שיש לומר ברחמים, דכתיב בזכריה א' ט"ז לכן כה אמר ה' שבתי לירושלים ברחמים, ביתי יבנה בה וכו'. ואמרתי פעם להסביר את שתי הנבואות של נביאי ישראל, דברי ישעיה הנביא שרק במשפט יפדה, ודברי זכריה הנביא שירושלים תבנה ברחמים, שזה תלוי באיזה תקופה נאמרו הנבואות האלה, על פי הגמ' ברכות דף ד': עד יעבור עמך ה', עד יעבור עם זו קניית, עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קניית זו ביאה שניה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא, ולא הלכו אלא ברשות כורש, וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם, לכורש ולאחשורש ולדריוש האחרון (רש"י).

והמשך לזה בגמ' יומא דף ט' ע"ב: דכתיב (שיר השירים ח') אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו (וברש"י, כך קצת חזון שכינה היה שם וכולו לא היה).

ובמדרש רבה שיר השירים ח': אם חומה היא, אילו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שניה ע"כ. ולפי כל הדרשות שבתלמוד בבלי והמדרש שיר השירים יש ללמוד מזה על הביקורת שחז"ל בקרו את עלית עזרא, שלא היו כל ישראל, רק כארבעים אלף, וכולם נשארו בבבל, ממילא היתה רק פקידה כמו שביאר אברבנאל, ולא גאולה שלימה, והיות שזכריה הנביא היה בזמן בית שני, ולא עלו כולם, אז ראה בחזון הנבואה שרק ברחמים תבנה ירושלים, אבל ישעיה הנביא שהיה בזמן בית ראשון וראה שיבת ציון, ביאת כולכם, אם היה באופן כזה אז ציון במשפט תפדה, ולא היה עוד חורבן שני כמבואר במדרש בזה.

ביאור על הסיפור על ר"ע ור' יהושע שעלו לירושלים

בסוף מכות מסופר: פעם אחת היו עולין (ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ור' יהושע ור' עקיבא) לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, כיון שהגיעו להר הבית ראו שועל שיצא מבית קודש הקדשים התחילו בוכין ור"ע מצחק, אמרו לו מפני מה

אתה מצחק?, אמר להם מפני מה אתם בוכין?, אמרו לו מקום שכתוב והזר הקרב יומת, ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה, אמר להן לכן אני מצחק, דכתיב (ישעיה ח') והעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו, וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני, אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה, באוריה כתיב (מיכה ו') לכן בגללכם ציון שדה תחרש, ובזכריה כתיב (זכריה ח') עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים, עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת, בלשון הזה אמרו לו, עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו, עכ"ל הגמ'.

כל הסיפור הנפלא הזה צריך עיון גדול, ואיזה עומק יש בתשובתו של ר"ע, שר"ג ור"א בן עזריה ור' יהושע התפלאו מתשובתו של ר"ע ואמרו לו פעמיים נחמתנו. הגה בפרשה בחוקותי קראנו בתוכחה: "והשימותי אני את הארץ ושממו עליה אויביכם היושבים בה". ובתורת כהנים (כ"ו ל"ב) וברש"י כאן: זו מדה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שממה מיושביה ע"כ.

והנה הרמב"ן על התורה בפרשת בחוקותי מוסיף בזה וז"ל: וכן מה שאמר בכאן ושממו עליה אויביכם היא בשורה טובה מבשרת בכל הגליות, שאין ארצינו מקבלת את אויבנו, וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה, ואשר היתה נושבת מעולם, והיא חרבה כמותה, כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם וכו' עכ"ל הנפלא.

הנה מבואר הנחמה הגדולה דארץ ישראל מיוחדת לעם ישראל מצד קדושתה, וכל זמן שעם ישראל בגולה ארץ ישראל בשממה תשאר, ושום עם לא יצליח לבנותה מחדש, ואנחנו יודעים מתוך דברי הימים כי אחרי תורבן בית שני נשארה הארץ בשממונה וחרובנה, ואחרי שהגיעו בני ישראל אחרי אלפים שנות גלות לארץ אבותינו הצליחו החלוצים הראשונים לבנותה בזיעת אפס, וח"ו אם היו עמים אחרים מצליחים לבנות הארץ ולהשתקע כאן ולבנות מדינה משלהם לא היה מקום לשיבת ציון ולחלום אפילו על שיבת ציון, וזו השגחה מיוחדת וראיה ברורה על קשר עמנו עם הארץ הזאת, כמו שכתב הרמב"ן כאן בעומק רב, וזה מופת גלוי שעדיין הארץ בקדושתה הראשונה, ומחכה לבניה שישבו אליה ותחזור הארץ לכבודה הראשון.

ובזה מתבאר תשובתו של ר"ע לחביריו והנחמה הגדולה בדבריו, דעל ידי זה שהיא שממה ושועלים הלכו בה, ולא היה מקום ישוב לעמים אחרים, מופת גדול בזה שעם ישראל ישוב לארץ ישראל, והם יבנו אותה מחדש, כי ארץ ישראל מתגעגעת לבניה, והארץ מקושרת עם עם ישראל, ומיוחדת לעם ישראל מצד קדושתה.

וכמבואר בספר הכוזרי מאמר ב' פרק י"ב וי"ד: אין עם הסגולה יכול להדבק בענין האלקי כי אם בארץ הזאת. כל מי שנתנבא לא נתנבא כי אם בארץ הזאת או בעבורה וכו', וכן אתה רואה כי בחיר אנשי הסגולה, אברהם, אחרי עלותו במדרגות השלמות, והעשותו להדבק בענין האלקי, הועבר מארצו אל המקום אשר בו לבד יגיע לתכלית השלימות.

הלא כה יעשה עובד אדמה במצאו בתוך אדמה צחיחה שורש של אילן שפריו טוב — מעבירו הוא אל אדמה הנעבדת, שלפי טבעה עתיד הוא להצליח בה, ושם יגדלוהו, עד היותו לעץ מעצי הגן, וכך היה דבר הנבואה בזרעו של אברהם בארץ ישראל, כל ימי היותם בארץ ישראל רבו נושאי הנבואה וכו' ותנאים רבים סייעום בדבר, ע"כ דבריו הנפלאים.

ובאופן כזה ביאר מרן הרב קוק זצ"ל בסידורו, ונתן ארצם נחלה, נחלה לישראל עמו. שני חסדים גדולים עשה הקב"ה בלקיחת א"י מידי העמים, החסד הראשון הוא שנתן ארצם נחלה, נחלה קבועה, שלא היה זה כיבוש זמני, שאחר זמן הוא מתבטל ובא לידי אחרים, והחסד השני, הוא מה שהטביע הקב"ה בסגולת ארץ הקודש, שמצד קדושתה איננה ראויה לשום עם מאומות העולם, כי אם לישראל, "נחלה לישראל עמו" עכ"ל. ודבריו נפלאים כמו שביארנו ששום עם לא יצליח לבנות הארץ מצד קדושתה, והיא מיוחדת דוקא לעם ישראל, ועצם הרעיון של ר"ע וחבריו ותשובתו מבוארים בבית הלוי של הגאון ר' יוסף בר הלוי.

ועוד רעיון של הסיפור של ר"ע וחבריו מהרב קוק ז"ל. הסיפור הזה מלמד לנו איך להתרומם מנקודת מבט מצומצמת ולראות את תולדות עמנו בהיקף אין סופי, "כי ירושלים של מעלה היא למעלה מהזמן והצמצום", הזמן שולט רק בפלנטה שלנו, וכשבן אדם זוכה ומסלק את המחיצות המוגבלות מתגלה לפניו כל האושר של עמינו בצבעים הנכונים. גדולי התנאים, ר"ג ור"א בן עזריה ור' יהושע ור"ע, היו עולים לירושלים וראו את החורבן, ר"ג ור"א בן עזריה ור' יהושע, התכווצו מתוך הצרות ונפגעו עד דכרוך הנפש, העצבות התגברה עליהם, ואבדו את החזיון ורוח הקודש, אבל ר"ע שנאמר עליו במדרש אחרי מות, מה שנתגלה לר"ע לא נתגלה למשה רבנו, נכנס בשלום ויצא בשלום, הסתכל באספקלריה המאירה, והסיר את המחיצות של הזמן, של ההוה והעתיד, וראה את התמונה הבהירה של עתידנו כמו שנתקיים עכשיו, ולכן היה מצחק.

לרעיון זה רמז בירושלמי יומא א': אמרו כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלה עליו הכתוב כאילו החריבו ע"כ, כי בנין המקדש ובנין ירושלים לא תלוי רק בבנין הפיזי, זה תלוי בעיקר בביטחון ובאמונה וחזיון לדורות להשתוקק לבנינו, והראנו בבנינו ושמחנו בתיקונו, ואם הפסיק את האמונה הטהורה הזאת ולא מוסר לדורות הבאים מעלה עליו הכתוב כאילו החריבו, ודוק בזה.

במדרש פרשת וירא איתא: אברהם קרא השם של ירושלים יראה, ושם בן נח קרא אותו שלם, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם, אמר הקב"ה אם אני קורא אותו יראה כדרך שקרא אותו אברהם שם בן נח אדם צדיק הוא ומתרעם, ואם אני קורא אותו שלם כדרך שקרא אותו שם בן נח אברהם אדם צדיק הוא ומתרעם, אלא אני קורא אותו כמו שקראו שניהם, "ירושלים" יראה שלם ע"כ. ור' מאיר שמחה במשך חכמה מסביר את הענין בעומק רב, וז"ל: והענין ששם היה בדור המבול, והיה כתבה וזן ופרנס כל הנבראים שם בתבה, והעיקר בדור המבול, לתקן המדות והפעולות בדור הזה, כי דור המבול היו מושחתים, כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ, ומלאה הארץ חמס, וכל תפקידו בדור ההוא היה לתקן המידות והתכונות בכל חי, וזה מורה השם "שלם" שהוא מורה שכל מין האנושי הוא אדם אחד, וכל אחד הוא אבר מאיברי "אדם הגדול", וכל אחד נצרך לחבירו, מושפע ומשפיע זה לזה, וכולם כאחד נושאים קיום המין האנושי ונצחיותו, זה היה תפקיד שם בדורו לתקן את העולם במידות, לזכך את האדם מדרך השחתה שהביא את המבול, והכניס בסכנה את הקיום של מין האנושי. אמנם לאברהם אבינו היה תפקיד אחר, התפלסף מאוד בחכמה וחקר בשכלו על מציאות ד' אחד ומשגיח על הכל, כמו שכתב הרמב"ם בענין זה באריכות בריש הל' ע"ז, איך שעל ידי חקירה הגיע אברהם אבינו למדרגה הגבוהה דרך השכלה, וזהו "אשר יאמר בהר ה' יראה", ר"ל שיתגלה לעיני כל בשר בראותם כבוד ה'.

והנה ירושלים בנויה על שתי היסודות, היינו לזכך את המושכלות שעקרן במח, ולתקן ולשפר את המידות שעקרן בלב, וזה מה שאמרו חז"ל, לעולם יכנס אדם בשני פתחים ואחר כך יתפלל, זהו המה והלב, ולכן ירושלים "כלילת יופי מושל לכל הארץ", ו"שם עלו שבטים להודות לשם ה'", צריכים שני היסודות, כי המידות והמושכלות שניהם נזדככו ונטהרו בירושלים, לכן נקראת ירושלים יראה על שם טהרת המושכלות, ושלם על הזדככות התכונות והמידות, אשר על זה נאמר כלילת יופי, וזה שאמרו במדרש רבה פרק נ"ה, המוריה, שיצא ההוראה לעולם, וזה תיקון המושכלות עכ"ד הנפלאים בזה.

ואברבנאל בסוף פרשת ראה כתועלת הרביעי, בנוגע למצות עליה לרגל בשלש רגלים כתב הטעם לזה וז"ל: מה הם התועלות המגיעות מעליית הרגל הוא, שתתהווה האהבה וההכרה ביניהם, ויהיו תפצים ומזומנים להשלים אלו עם אלו צרכיהם, מאשר יצטרכו קצתם אל קצתם, ובוזה יתרבה השלום ביניהם. הלא תראה מרשעות ירבעם, שכאשר חשב להטיל שנאה בין בני ישראל ובין בני יהודה עשה שלא יעלו בני ישראל לירושלים לחוג, לפי שזה היה מסבב האהבה והקשר ע"כ. מבואר גם כן שהיסוד העיקרי בעליות לרגל ביחד להכיר אחד את השני ולהשריש אהבה ואתוה בין בני ישראל, ודוק בזה.

"שמחה לארצך וששון לעירך"

בנוסח התפילה בימים נוראים ובכן תן כבוד ה' לעמך וכו' שמחה לארצך וששון לעירך, מה הפרש בסיגנון של הלשון, לארצך אומרים שמחה לארצך, ולעירך אומרים ששון לעירך, מה ההבדל בין ששון לשמחה?

בעל משך חכמה מסביר, לפי הספרי שדורש עמך ישב, ולא בעיר עצמה, "גר תושב אין מושיבין בירושלים", וכן פסק הרמב"ם פרק ז' מהל' בית הבחירה הל' י"ד: ואין נותנין מקום בירושלים לגר תושב. והוא מסביר כי ששון נאמר על מי ששמח בעצמו, ושמחה נאמר על מי שנכללו בשמחתו אחרים גם כן, וזה שאנו מבקשים כי יתן פחדו על כל המעשים, וישתחוו לפניו כל הברואים, אז יוכלו לגור בארץ ישראל כל העמים, כמבואר ברמב"ם הל' ע"ז פרק י', כי מי שעובד ע"ז אסור לגור בארץ ישראל, ואפילו לעבור למסחר אסור, אבל כשיקבלו עליהם ז' מצות ואמונה באלקים, יוכלו לגור בא"י, ויהיה בזה שמחה של כל הברואים ביחד, כי כולם יכירו באחדות ה'.

אבל על ירושלים יש הלכה מיוחדת, שלא יכול לגור שם אפילו גר תושב שקיבל עליו ז' מצות בני נח, רק בני ישראל יכולים לגור שמה, על זה נאמר ששון לעירך היינו ישראל עצמן, שאחרים אינם שמחים בשמחתם, ואנחנו בני ישראל שמחים בעיר אלוקינו ע"כ דבריו. הגה יוצא מכאן דבר חדש שיש בירושלים מה שאין כן בכל ארץ ישראל, והלכה מיוחדת שבמקום השכינה ומחנה ישראל רק לבני ישראל המקודשים יש זכות לגור שם ולא לאומות העולם אפילו כשמקבלים עליהם ז' מצות בני נח.